

ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ МИКОЛИ ЛЕОНТОВИЧА

даються необхідні завдання: визначити чи змінюється характер або настрої твору; скільки частин у пісні; якою є головна мета і думка пісні; як розвивається мелодія; в якому регістрі звучить акомпанемент; яка помилка допущена у виконанні і т.д.

На початкових етапах навчання хорового співу вчителю необхідно слідкувати за виразним виконанням мелодії і тексту, за фразуванням. Слова слід співати так, щоб не порушувати мелодії. Голосні звучать довше, а приголосні коротко і чітко. Так само чітко і виразно вимовляються кінцівки слів. Важливо навчитися слухати і контролювати свій спів. Учителю теж слід правильно розставити дихання і однаково його використовувати. Усі нові завдання вводити поступово і при умові, що діти вміють виконувати попередні.

Основним завданням, яке вирішується у позакласній роботі – організація і хормейстерська діяльність у хорі молодших класів. Педагог надає цьому вагомому значення, адже саме тут закладається фундамент і традиція, які продовжують свій розвиток у старших класах.

Висновки. Методи роботи з хором молодших школярів будуть різними на всіх етапах вокально-педагогічної творчості вчителя в процесі

опрацювання творів. І справедливо звертає увагу О. Коломієць, що “кожен керівник хору, набуваючи досвіду роботи з хором, виробляє свою систему прийомів, які забезпечують швидке засвоєння твору, що розучується, і виразне виконання його на концертній естраді. Крім того, кожен хоровий твір вимагає від хормейстера пошуку нових прийомів і способів роботи з хором!” [2, 156]. Найважливішим є те, щоб кожен диригент дитячого хору керувався основними принципами формування хорової техніки – це систематичність, послідовність і доступність.

Методика розучування пісень у хорі загальноосвітніх шкіл допомагає розкрити творчий потенціал особистості дитини і скерована на його духовне збагачення і прилучення до високого світу музичного мистецтва.

1. Єгоров О. *Теорія і практика роботи з хором* / О. Єгоров. – К.: Держ. видавництво, 1961. – С. 91.

2. Коломієць О. *Хорознавство* / О. Коломієць. – К.: Либідь, 2001. – С. 156.

3. Огороднов Д. *Музыкально-певческое воспитание детей в общеобразовательной школе* / Д. Огороднов. – К.: Музична Україна, 1989. – С. 35.

4. Пігров К. *Керування хором* / К. Пігров. – К.: Держвидав., 1962. – С. 134.

Стаття надійшла до редакції 18.09.2012

УДК 78.071.7 (477) (092)

Лілія Кобільник, старший викладач кафедри методики музичного виховання і диригування Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ МИКОЛИ ЛЕОНТОВИЧА

У статті висвітлюється педагогічна діяльність композитора, фольклориста, хорового диригента і педагога Миколи Леонтовича.

Ключові слова: педагогічна діяльність, музичне виховання, хоровий спів, хорова спадщина, діти, освіта, загальноосвітня школа, педагог-новатор.

Літ. 10.

Постановка проблеми. Дослідження особливостей педагогічних засад та новаторства впроваджених М. Леонтовичем в процесі творчої композиторсько-педагогічної діяльності. Розгляд основних критеріїв методики викладання хорового співу.

Аналіз основних досліджень і публікацій. В.Ф. Іванова, М. Грінченко, П. Козицький, А.М. Завальнюк, С.Д. Орфеев, О.В. Бугасва.

Мета статті полягає у висвітленні педагогічної діяльності композитора, “народного вчителя”, її впливі на подальший розвиток музичної педагогіки та вихованні основних аспектів громадських почуттів у людей на основі засобів хорового співу.

Виклад основного матеріалу. Миколу Дмитровича Леонтовича по праву вважають не тільки видатним художником, всесвітньо ушлявленим майстром хорових мініатюр, створених на основі кращих зразків української пісенності, диригентом і музично-громадським діячем, а й талановитим педагогом, який усе своє свідоме життя віддав дітям, важливій справі естетичного виховання юнацтва. Адже 20 років свого короткого життя він віддав педагогічній діяльності в різних навчальних закладах.

Після закінчення семінарії у 1899 році Леонтович працює вчителем творчої праці, арифметики та географії в Чуківській двокласній школі. Про його перебування в Чукові

ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ МИКОЛИ ЛЕОНТОВИЧА

розповідають протоколи засідань педагогічної ради школи за 1897 – 1901 роки, які зберігаються в музеї у місті Тульчині. Особливо значним для Леонтовича був тиврівський період його життя (з 1901 по 1902 рік). В Тиврові Микола Дмитрович викладає музику та співи в місцевому духовному училищі, організовує дитячий хор. На цей же період припадає і вихід його “Першої збірки пісень з Поділля”, багато пісень з якої виконувалося місцевим хором.

Восени 1902 року Леонтович залишає Тиврів і переїздить до Вінниці. Деякий час тут він працює викладачем співів в церковно-учительській школі і одночасно диригує духовим оркестром. Але життєві обставини змушують Леонтовича переїхати із сім’єю назад до Тульчина. Тут він повертається до вчительської праці, багато і самовіддано працює на музичній ниві. З архівних джерел також відомо, що з 1 серпня 1920 року Леонтович займає посаду завідуючого секцією мистецтв при Брацлавському повітовому відділі народної освіти, а згодом – організатора державного хору в Тульчині.

Всі, хто знав цього чоловіка, високого, худого, з прекрасними тонкими руками, великими очима, що дивилися уважно і спокійно, згадують його скромність, душевну щедрість, доброзичливість, сердечність, щире любов до дітей і дорослих, з ким йому доводилося працювати.

Досвід своєї педагогічної роботи М. Леонтович узагальнив у навчальному посібнику для загальноосвітніх шкіл України “Нотна грамота. Підручник для навчання співів у народних школах” (Київ, 1920), який в наші часи вивчається музично-педагогічною наукою і експериментально впроваджується в ряді середніх шкіл.

Зацікавленість педагогічною працею, пошуки нових шляхів у вихованні молоді з огляду на нові соціально-політичні обставини висували перед Миколою Дмитровичем важливі проблеми методичного й методологічного характеру. Свої побіжні міркування з цього приводу він також занотовував у “Пам’ятній книжці”. Вельми характерний щодо цього запис від 12 квітня, в якому, між іншим читаємо: “Мета систематичних співів: розвага власними силами, музичне виховання, уважність, пам’ять, естетичне почуття..., розвиток інтелектуальних сил од почуття спільної солідарності, громадські інститути, дисципліна волі через хоровий спів”. Як бачимо, Леонтович дбав не лише про розвиток естетичних смаків. Він серйозно задумувався над питанням виховання засобами хорового співу громадських почуттів у людей. Прогресивність такого погляду і його вплив на виховну роль хорового співу в житті суспільства очевидна.

Музично-педагогічна спадщина відомого українського композитора і педагога Миколи Леонтовича знайшла своє відображення в практиці сучасної загальноосвітньої школи України. Увага до творчості М. Леонтовича пояснюється передусім багатою спадщиною педагога для школи, особливо обробками народних пісень. Шкільна практика відібрала найкращі з нотних обробок, а саме: “Щедрик”, “Дударик”, “Грицю, Грицю до роботи”, “Женчичок-бренчичок”, “Пряля”, “Козака несуть”, “Гра в зайчика”, “Над річкою бережком”, “Зоре моя вечірняя”, “Їхав козак на війноньку”, “Тиха вода” а також оригінальні хорові твори: “Льодолом”, “Літні тони”, “Моя пісня”. Щодо неперевершеної обробки “Щедрика” варто зупинитись на важливому історичному моменті

У 1916 році після виконання студентським хором Київського університету “Щедрика” до нього раптом прийшло визнання. Ім’я Леонтовича стало відомим у музичних колах і серед широкої публіки і це додало йому більшої впевненості у своїх силах. Кирило Стеценко висловився, що “він – ніби різьбяр у музиці, що творить найтонші музичні вартості, неначе мережива із шовку. Його техніка ... настільки “ажурна”, ніби тонка різьба із золота, прикрашена самоцвітним камінням. Леонтович бере невеличку річ і так вичеканить, що просто диву даєшся: маленьку простеньку мелодію він розгорне на широку картину з безліччю найрізноманітніших фарб.”

Пісні Миколи Леонтовича дуже подобаються дітям, вони доступні за змістом, добре сприймаються на слух, мають великий виховний вплив. Важливе значення у засвоєнні учнями хорів Леонтовича має розуміння ними змісту і форми

Той факт, що обробки пісень Миколи Леонтовича посідають чільне місце у репертуарі хорів сучасної загальноосвітньої школи свідчать про справжню художньо педагогічну цінність спадщини композитора, яка випробувана часом, стала значним і дієвим фактором у справі музично-естетичного виховання дітей. М.Д. Леонтович, як відомо, ввійшов у історію світової культури як палкий шанувальник і натхненний поет рідної пісні, як незрівнянний майстер її художнього перетворення і збагачення. Тому, природно, що початковий етап музичного виховання у системі народної школи він пов’язував з піснею, як найправдивішим за своїм етичним і художньо-життєвим явищем.

Аналіз педагогічної спадщини минулого дозволяє говорити про те, що прогресивні люди свого часу саме школу вважали могутнім важелем перетворення громадського життя. Всі

вони говорили про реформу школи, сутність якої бачили в тому, щоб перетворити навчальний заклад на майстерню людяності, щоб школа цілком повернулася до особистості вихованця, надаючи простір для всебічного прояву щирої індивідуальності та своєрідності. Представники прогресивної педагогічної думки в Україні наголошували на вирішальному значенні освіти і виховання не лише для розвитку особистості, а й загального суспільного розвитку, вимагали поширення знань серед народу. Великі просвітителі невпинно боролися за українську національну школу демократичного характеру й гуманістичного спрямування. Тому одним із представників прогресивної педагогічної думки в Україні вважається М. Леонтович.

М. Леонтовичу, як і багатьом українським композиторам – М. Лисенку, К. Стеценку, Я. Степовому, – притаманне було поєднання творчої, педагогічної і виконавської (диригентсько-хорової) діяльності. Композитор був добре обізнаний зі станом викладання співів у школах, з художнім рівнем учнівських хорів. Багато сил він віддавав педагогічній праці в учительській семінарії, Музично-драматичному інституті імені М. Лисенка, на диригентських і театральних курсах та курсах працівників дошкільного виховання. У Музично-драматичному інституті імені М. Лисенка і на диригентських курсах М. Леонтович викладав хоровий спів, основи техніки диригування, теорію музики і контрапункт. Під час занять часто знайомив хористів зі своїми піснями (“Дозволь мені, мати”, “Ой там, за горою”, “Дударик”), виявляючи чудове вміння за дуже короткий час охопити хоровий твір в цілому і створити повноцінне враження. У процесі засвоєння матеріалу він користувався аналітико-синтетичним методом, завдяки чому досягав добрих наслідків. Як викладач музично-теоретичних предметів, зокрема контрапункту, композитор був прихильником методологічних принципів свого вчителя Б. Яворського – автора теорії ладового ритму, що була тоді досить поширеною.

Досвідченим практиком-методистом виявив себе М. Леонтович і на курсах дошкільного виховання. Дотримуючись стрункої послідовності, він застосовує свої методи вивчення пісень дітьми, пропонуючи спочатку прості, а далі складніші пісенні зразки і звертаючи увагу на складові частини пісні – мотив, фразу, речення, період (куплет), враховує у процесі співу почуття ритму у дітей, застосовуючи при цьому відбивання ритмічного пульсу руками, ногою, пальцями, пропонує спів сидячи і стоячи, спів окремими

групами, а потім усіх разом, вважає необхідним вдаватися до музично-слухової наочності, зокрема співу вчителя.

Великого значення надавав М. Леонтович дикції, співацькому диханню, застерігав від надто сильного, форсованого звуку, одстоюючи тихий або голосний спів і відповідне його застосування у виконанні пісень. Даючи поради щодо добору пісень, М. Леонтович орієнтує вчителів співів на пісні канонічного складу, засвоєння яких створює ґрунт для двоголосного співу.

Одним із завдань в галузі музичного виховання дітей М. Леонтович вважав розвиток пам’яті, естетичного почуття, відчуття ритму, інтелектуальних сил, почуття спільної солідарності, виявлення громадських інстинктів. Особливу увагу він звертав на розвиток музичних здібностей, дисциплінованість, витримку і волю – важливі фактори, що виховуються засобами хорового співу. Композитор підкреслював, що вчитель завжди повинен дбати про розвиток музичних здібностей дітей і використовувати для цього різні методи навчання. Ці засади й сьогодні залишаються актуальними у сучасній вітчизняній педагогіці. Адже тільки творчо працюючий учитель може виховати творчо працюючого учня. Ця істина всім відома. Та не всі ми завжди пам’ятаємо, що процес розвитку творчості та її прояви – такі ж індивідуальні, як кожна особистість. І який би генетичний спадок від батьків не отримала дитина, все ж зазначимо – творцем та інтелектуалом не народжуються, бо все залежить від того, які можливості надає оточення для реалізації того потенціалу, що в нас є.

Слід погодитися з твердженням, що творчі здібності не створюються, а вивільняються. Отже, вивільнити, спонукати здібності та творчі задатки до подальшого розвитку дитини – то вже пряме завдання педагогіки. На сучасному етапі освіти в Україні змінилося соціальне замовлення суспільства по відношенню до школи: це формування особистості, що здатна до творчості, до свідомого, самостійного визначення мети своєї діяльності; здатна до саморегуляції, що забезпечує досягнення цієї мети. Спілкування педагога з учнем має бути духовно насиченим, зацікавленим, бо суспільству необхідна особистість, яка вміє працювати на результат, здатна до певних соціально значущих досягнень.

Набутий Леонтовичем практичний досвід вчителя співів ліг в основу підручника “Нотна грамота”, написаного композитором у 1919 році. Це, по суті, найперший посібник для середньої школи, створений у післяжовтневий час. Підручник побудовано на тренувальних вправах для співу з

листа, поясненні основних розділів елементарної теорії музики, піснях для хорового співу. Весь дидактичний матеріал розміщено у строгій методичній послідовності – від простого до складного, з визначенням самостійних завдань учням, включаючи їхню власну творчість (добір мелодій). Досить ґрунтовно подано також методику вивчення інтервалів, побудову мажорної і мінорної гам. Як педагог-методист, М. Леонтович вважав потрібним докладно ознайомити дітей з основами музичної грамоти, він, зокрема, розглядає всі види інтервалів (збільшених і зменшених), а також знайомить учнів з гармонічним і мелодичним мінором. Пісенний репертуар підручника охоплює найрізноманітніші жанри української народної пісні. Тут, зокрема, представлені веснянки, пісні-хороводи, побутові та історичні пісні, дитячі пісні-ігри.

Рукопис підручника готував до друку К. Стеценко, але у зв'язку з реорганізацією Дніпросоюзу і закриттям музично-видавничого відділу (1920 р.) посібнику, на жаль, не судилося вийти у світ. Не дивлячись на те, що підручник створено давно і в методиці викладання музики з'явилось багато нового, він і досі не втратив свого значення і є корисним матеріалом для учителів музики загальноосвітніх шкіл, студентів педучилищ і педагогічних інститутів.

Зокрема, головним принципом методики навчання музики у школі М. Леонтович вважав розвиток свідомого ставлення дітей до сприймання музичних явищ, пробудження і вдосконалення їх творчих здібностей. Для здійснення цих завдань вчитель повинен володіти різними прийомами подачі матеріалу і психологічного впливу на своїх учнів. Ця концепція інтегративного підходу досить виразно проступає в його орієнтації на аналітико-синтетичний метод викладання – ознайомлення із загальним цілим, а саме: історичною епохою, фактами, подіями, їх наслідками, аналізом та оцінкою подій з кількох точок зору, – для учнів створюються ігрові ситуації, моделюються сценарії, розподіляються ролі, організовується їх виконання. Але гра виступає не просто моделлю життя чи певної історичної ситуації – вона висвітлює приховані протиріччя повсякденності, виступає сферою виявлення і розкриття особистісних рис і якостей учнів. Далі загальне ціле розподіляється на складові його частини. У засвоєнні знань Микола Леонтович спирався на метод евристичного навчання, активізуючи пошукову діяльність учнів і їх самостійну роботу на уроці. Проте він не скоював ініціативу вчителя, а давав йому простір для власного пошуку найкращих засобів

оволодіння навчальним матеріалом. Застосовуючи різні методичні прийоми, перенесені з практики в теорію, М. Леонтович будує цілісну педагогічну систему, яка знайшла відображення в його книзі “Практичний курс навчання співу в середніх школах України”.

Педагогічна діяльність М. Леонтовича не обмежувалася викладанням співу у школах. Він проводив індивідуальні заняття з учнями, які виявляли особливий хист до музики, зокрема з Миколою Покровським та Григорієм Гриневичем, навчав їх теорії музики, гармонії і контрапункту. Обидва учні згодом закінчили Київський музично-драматичний інститут імені М. Лисенка.

Як бачимо, М. Леонтович надавав першорядного значення самостійному мисленню учня, розвитку творчої фантазії, умінню критично аналізувати свою працю. Треба також відзначити, що він як педагог начебто передбачав сучасну інтегративну систему розвитку музичних здібностей учнів, яка ґрунтується на особистісно орієнтованих технологіях навчання. Тут позначився вплив його вчителя професора Б. Яворського – педагога-новатора. Навчаючись у нього теорії композиції, М. Леонтович переносив педагогічний метод професора на заняття зі своїми учнями.

Музично-педагогічні принципи М. Леонтовича були підхоплені його учнями й спадкоємцями – вчителями співів, хоровими диригентами, а також композиторами і педагогами П. Козицьким, О. Мінківським, М. Покровським, Г. Гриневичем, А. Лебединцем, Р. Скалецьким, І. Годзішевським та багатьма іншими.

З ім'ям Леонтовича пов'язане становлення методики музичного виховання в школі як предмета в перші повоєнні роки. Практичний досвід учителя, педагогічна спадщина М. Леонтовича, його музична творчість для дітей залишаються й нині в арсеналі засобів естетичного виховання підростаючого покоління. Твори композитора входять до програми з музики та репертуару шкільних хорів. Композиторський доробок Миколи Леонтовича є об'єктом наукових досліджень, служить темою багатьох наукових робіт. Весь час не припиняється вивчення гармонії та поліфонії, музичного стилю композитора музикознавцями.

Музично-педагогічна діяльність М. Леонтовича органічно поєднувалася з диригентсько-хоровою справою, і у цій галузі він також виявив себе як оригінальний і самобутній художник. Диригентська школа М. Леонтовича успадкувала кращі досягнення вітчизняних хорових діячів, передусім М. Лисенка, мала багато спільного з художньо-естетичними критеріями К. Стеценка – найближчого його друга і побратима.

Педагогічна й диригентська діяльність М.Д. Леонтовича заклала міцні основи української музичної культури. Врахування наукового та педагогічного досвіду композитора при уважному його вивченні може стати вагомим підґрунтям під час складання інтегрованих програм і підручників для сучасної школи, проведення інтегрованих занять. Методична сторона розв'язання проблеми міжпредметних зв'язків передбачає не лише ефективне застосування вже існуючих, а й пошук нових форм, методів, прийомів, від яких залежить розвиток творчості учнів, прагнення до пізнання наукових істин, активізація розумової діяльності під час вирішення навчальних і практичних завдань.

Центральне місце у творчості М. Леонтовича посідають хоріві обробки українських народних пісень, а також оригінальні, самобутні композиції, написані на основі народних мелодій.

Працюючи вчителем у школах і постійно керуючи учнівськими хорами, М. Леонтович нерідко змушений був створювати спеціальний репертуар. Це було викликано тим, що хорових пісень, розрахованих на сприйняття й виконання дітьми, було дуже мало, а головне, що майже зовсім був відсутній український національний дитячий репертуар. Композитор мріяв про організацію музичної освіти, яка б охоплювала дітей з перших кроків їх перебування у школі. Ним був створений "Практичний курс навчання співів у середніх школах України" з музичними ілюстраціями. Шкільні розкладки композитора – невибагливі, гранично прості. Фактура завжди строго гармонічна, акордова. Менше всього у шкільних хорах поліфонічності. За стилем вони найближче підходять до традиційних аранжировок. Мабуть, з тієї самої причини написав М. Леонтович для дітей і музику до казки Б. Грінченка "На русалчин Великдень". Пізніше за рахунок її розширення композитор планував створити справді фантастичну українську оперу, музика якої була б пройнята невідомою народністю, яскравим казковим колоритом, але завершити твір він не встиг.

Педагогічна, культурно-просвітницька, музично-освітня діяльність українського педагога, композитора, культурного діяча початку ХХ століття М. Леонтовича стала ефективним засобом реалізації творчих та методичних шукань, дієвим рушієм у створенні українськими педагогами-музикантами початку ХХ століття національного музично-педагогічного репертуару, відіграла важливу роль у піднесенні хорового руху в Україні. Через

організацію мандрівних, сільських хорів та хорових осередків, залучення до них широких верств населення українські просвітники зберігали споконвічний зв'язок між поколіннями, розвивали славетні співочі традиції українського народу, пропагували надбання національної музичної культури, тим самим виконуючи високу виховну місію.

Відтворені в автентичному вигляді маловідомі твори для дітей українського педагога-музиканта М. Леонтовича відповідають високим психолого-педагогічним вимогам та художньо-естетичним критеріям, дозволяють удосконалити методику розвитку творчого потенціалу дитини, вирішувати на сучасному етапі важливі виховні завдання.

Висновки. М.Д. Леонтович зробив великий внесок в українську музичну культуру. Він був художником-новатором, який творчо використовував усе краще, що було в українській музиці до нього, і накреслив нові шляхи її розвитку. Сучасна хорова українська музична культура по праву може пишатись таким самородком, яким є Микола Леонтович, а його творчість – це національна гордість українського народу, збагачена і одухотворена його хоровими перлинами, джерелами-піснями, зібраними композитором і залишеними у спадок для наступних поколінь.

1. Бугаєва О.В. Маловідомі сторінки діяльності Музичного товариства імені М. Леонтовича // *Українська біографістика*. – К., 2005. – Вип. 3. – С. 276 – 286.

2. Бугаєва О.В. Музичне товариство імені М.Д. Леонтовича як об'єкт біографічних досліджень // *Наукові праці НБУВ*. – К., 2004. – Вип. 13. – С. 92 – 104.

3. Горбенко С.С. *Дитяче хорове мистецтво в Україні: Навчально-методичний посібник*. – К.: ІЗМН, 1999. – 253 с.

4. Гордійчук М. *М.Д. Леонтович. Нарис про життя і творчість*, К., 1956.

5. Гордійчук М. *Микола Леонтович*. – К.: *Музична Україна*, 1977. – 134 с.

6. Завальнюк А.М. *М.Д. Леонтович, Вінниця*, 1997.

7. Завальнюк А. *М.Д. Леонтович. Невідомі сторінки творчості*, Вінниця, 1996.

8. Завальнюк А. *М.Д. Леонтович. Невідомі сторінки творчості*, Вінниця, 1996.

9. Орфеев С.Д. *М. Леонтович і українська пісня*. – К.: *Музична Україна*, 1981. – 76 с.

10. Ростовський О.Я. *Методика викладання музики у початковій школі*. – Тернопіль: *Навчальна книга – Богдан*, 2000. – 216 с.

Стаття надійшла до редакції 24.09.2012